

Кризова антропологія та її інструментарій. Короткий маніфест

Статтю присвячено короткому огляду місця і ролі кризової антропології в сучасній системі соціальних наук, а також визначенню її методів та інструментів.

Коли ми говоримо про започаткування нового дослідницького напрямку, а з кризовою антропологією наразі є саме такий випадок, перш за все слід ретельно розглянути та обґрунтувати сукупність методів та інструментів, йому притаманних. Принаймні, цього вимагає наукова методологія¹.

Антропологія в своєму дослідницькому інструментарії спирається на об'єктивно спостережувані явища, дані польових досліджень та їх формалізовані описи. Людина та група розглядаються в зв'язку з комплексом артефактів та практик їх використання, характерних для цієї групи, а також структури самої групи. Спостереження антропологів або пропоновану ними інтерпретацію може бути підтверджено або спростовано, аналогічно до природничих наук². Все інше є скоріше розгорнутими метафорами з довільним використанням слова "антропологія".

Антропологія серед інших наук про людину

Антропологія і етнологія (народознавство)

Народознавство в його старому німецькому сенсі розглядає етнічність як основну і практично єдину форму соціальної організації. З антропологічної точки зору, етнічність є важливим чинником, що об'єднує спільноти, але напевне не єдиним. Цілком актуальний антропологічний розгляд організації, міста чи держави, які у загальному випадку не є моноетнічними.

В локально українській версії антропологія походить від етнології. Зокрема, Хв.Вовка відповідно до його методів роботи цілком коректно вважати і антропологом, і етнологом³. Але потреба дещо дистанціюватись від етнології, і наблизитись до сучасних світових практик, давно актуальна. Етнологічні студії, позбавлені зв'язку з польовими дослідженнями, втрачають і доказовість, і придатність до практичного застосування, як це сталося, зокрема, із теорією етногенезу Гумільова⁴.

Антропологія і соціологія

Соціологія дає найцікавіші результати на макрорівні. Але загалом дилема структури-агента вирішується на користь структури. Агент в соціології є пласкою проекцією реальної людини,

¹ Див., наприклад, Weber, M. (2017). *Methodology of social sciences*. Routledge.

² Цікава дискусія щодо цього приведена в Taagepera, R. (2008). *Making social sciences more scientific: The need for predictive models*. OUP Oxford.

³ Вовк, Хведір (1928). *Студії з української етнографії та антропології*, Прага: Укр. громад. вид. фонд. Київ, Мистецтво, 1995

⁴ Гумилёв, Лев (1989). *Этногенез и биосфера Земли*. СПб.: Кристалл, 2001.

чії функції редукуються до соціальної. Методи роботи соціологів часто є протилежними до щільного опису культури, до якого закликав Гірц⁵. Якісні методи соціології (інтерв'ю, фокус-група) наближуються до антропологічних або психологічних; їх інтерпретація часто є міждисциплінарною.

Кількісна соціологія могла б виграти від застосування просунутих методів математичного аналізу. Практично ми бачимо ті самі двовимірні таблиці і діаграми, якими засновники кількісної соціології оперували 100 років тому. Однак ми визнаємо корисними ряд соціологічних теорій, і загалом позитивно ставимось до поєднання антропологічного підходу із певними елементами соціологічного.

Антропологія, психологія і маркетинг

Психологія, як і антропологія, досліджує поведінку людини. Однак психологія приділяє замало уваги комплексам артефактів, світу речей, серед якого живе людина. Антропологія могла би плідно доповнити свій інструментарій психологічними підходами до когнітивних процесів, що не проявляються безпосередньо у вигляді поведінки⁶.

Ми відносно мало знаємо про ставлення людей до артефактів та культурних практик, в яких вони беруть участь. Чим ближче до мікрорівня, тим потрібніша антропологу індивідуальна психологія та психологія малої групи. Тим часом дані маркетингу в деяких випадках дають нам можливість відстежити зміни ставлення людей як до артефактів, так і до окремих їх характеристик за дуже невеликі проміжки часу. Але і психологічна теорія великих груп дає нам додаткові можливості інтерпретації даних⁷. Психологія часто оперує інтуїтивними методами. Залежно від обставин, це може розглядатись і як недолік, і як перевага. Адже інтуїтивне судження на підставі неповних даних дозволяє формулювати робочі гіпотези, які згодом піддаються перевірці.

Антропологія і нейровізуалізація

Досягнення нейровізуалізації останніх десятиліть відкривають перед нами унікальну можливість прийняти як фізіологічну даність деякі співвідношення між емоційними станами і поведінковими патернами, які не знаходять належного пояснення в рамках психології і соціології⁸. Класичним прикладом тут може слугувати зв'язок між харчовою огидою і моральними нормами в широкому сенсі, які обробляються зв'язаними між собою структурами мозку. Підвищення активності в одній структурі автоматично ініціює активізацію іншої. Таким чином ряд особливостей поведінки людей пояснюються без спекулятивних чи метафоричних зв'язків з іншими аспектами людської діяльності.

Соціокультурна антропологія

Культурна антропологія переважно вивчає комплекси артефактів і практики користування цими комплексами. З цієї точки зору, структура спільноти визначається «матчастиною». Артефакти часто переходять від однієї культури в іншу, але їх комплекси є унікальними.

⁵ Geertz, C. (Ed.). (1972). *Myth, symbol, and culture*. Norton.

⁶ Цей давно започаткований дискурс знайшов своє відображення, зокрема, в Schwartz, T. (1992). 16 Anthropology and psychology: an unrequited relationship. *New directions in psychological anthropology*, 3, 324.

⁷ Volkan, Vamik (2001). Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity. *Group Analysis* 34(1):79-97. DOI: 10.1177/05333160122077730

⁸ Непоганий огляд цього питання наведено, зокрема, в Sushchin, M. A. (2015). The Future of Cognitive Science and the Problem of Experience. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(6 S2), 74.

Аналогічно, унікальні особливості мають і культурні практики кожного соціуму⁹. Відповідно до ряду американських теоретиків¹⁰, соціум дорівнює культурі, оскільки соціуми, позбавлені власної культури, антропологам досі не зустрічались.

Соціальна антропология цікавиться переважно структурою спільноти; дослідження матчастини розглядаються як допоміжні¹¹. В такий спосіб ми можемо описати спільноту, що утворюється носіями різних культур та їх взаємодію, включно з конфліктами та їх трансформацією. Розбіжності між культурами принаймні частково базуються на матеріальних чинниках, виробництві і споживанні. Асиметрія соціальної структури спільнот може розглядатись і як джерело конфліктів, і як ресурс для розвитку.

Ми підтримуємо думку Леві-Строса, який вважав доречним синтез двох основних підходів в єдину соціокультурну антропологию¹². З культурної антропології ми успадкували належну увагу до матчастини і чутливість до унікальних проявів, відому як культурний релятивізм. А з соціальної – можливість порівнювати структури з умовно універсалістських позиції та перевірки гіпотез про структуру спільноти, які виникають у соціологів та психологів. Вірно і зворотне. Наприклад, П'єр Бурд'є прийшов до соціологічної теорії від антропологічних методів¹³. А розвиток кроскультурної психології стимулювався описом японської культури в монографії Рут Бенедикт "Хризантема і меч"¹⁴, критично сприйнятій рядом психологів¹⁵.

Інструментарій кризової антропології

З практичної точки зору, кризова антропология відповідає на питання:

- чому може виникнути криза та як їй запобігти;
- що робити під час кризи, щоб мінімізувати шкоду від неї;
- що робити після кризи, щоб подолати її наслідки.

Нами розглядаються техногенні і природні катастрофи, а також конфлікти між державами та соціальними групами. Це різні напрямки роботи, що мають свої важливі нюанси. Але також є спільні підходи.

Важливим інструментом досліджень є *аналіз відкритої статистики, верифікація її достовірності*¹⁶. Може знадобитись уточнення даних про людські жертви, руйнування інфраструктури, забруднення довкілля, тощо.

---

⁹ Barker, C. (2003). *Cultural studies: Theory and practice*. Sage.

¹⁰ Наприклад, див. Kroeber, A. L., & Parsons, T. (1958). The concepts of culture and of social system. *American sociological review*, 23(5), 582-583.

¹¹ Nadel, S. F. (2013). *The foundations of social anthropology*. Routledge.

¹² Як це описано, зокрема, в Lewis, I. M. (2004). *Social and cultural anthropology in perspective*. Transaction Publishers.

¹³ Див, наприклад, Lizardo, O. (2011). Pierre Bourdieu as a post-cultural theorist. *Cultural Sociology*, 5(1), 25-44.

¹⁴ Benedict, R. (2005). *The chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*. Houghton Mifflin Harcourt.

¹⁵ Розбір критики наведено, зокрема, в Rezaee, A. (2016). On the Criticism of Ruth Benedict's *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. *Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences*, 16(41), 255-274.

¹⁶ Обґрунтування цього підходу наведено, зокрема, в Kostyuchenko, Y. V., Pushkar, V., Malysheva, O., & Yuschenko, M. (2019). Big Data Analysis for Terroristic Behavior Identification and Study Using Social Networks: Illegal Armed Groups During the Conflict in Donbas Region (East Ukraine). In *Developments in Information Security and Cybernetic Wars* (pp. 197-235). IGI Global

Також мають бути залучені дані польових досліджень. Зокрема, інтерв'ю з учасниками і свідками подій, збирання візуальної інформації, аналіз нарративів, що поширюються в соціальних мережах¹⁷.

Створення математичних моделей, факторний і кластерний аналіз, інтерпретація даних, отриманих математичними методами є важливим інструментом кризової антропології. Їх зіставлення з даними статистики і польових досліджень.

Важливим центром уваги є також розгляд чинників індивідуальної та групової поведінки, які впливають на збільшення або зменшення шкоди¹⁸ від кризи.

Розробка рекомендацій для відповідальних осіб, що займаються кризовим менеджментом, трансформацією конфлікту, тощо, є не лише прикладним політичним результатом, але і відіграє роль важливого зворотного зв'язку між спостережуваною системою та впливами дослідників, а тому також має бути віднесеним до інструментальної частини.

***

Таким чином, може бути визначена і обґрунтована сукупність методів, спрямованих на вивчення соціальних системи в питомо збурених умовах, спричинених кризами і конфліктами, в сучасному середовищі, що перебуває у стані глобальних соціальних трансформацій.

Посилання

1. Weber, M. (2017). *Methodology of social sciences*. Routledge.
2. Taagepera, R. (2008). *Making social sciences more scientific: The need for predictive models*. OUP Oxford.
3. Вовк, Хведір (1928). *Студії з української етнографії та антропології, Прага: Укр. громад. вид. фонд. Київ, Мистецтво, 1995*
4. Гумилёв, Лев (1989). *Этногенез и биосфера Земли*. СПб.: Кристалл, 2001.
5. Diesing, P. (1979). *Patterns of discovery in the social sciences*. Transaction Publishers.
6. Geertz, C. (Ed.). (1972). *Myth, symbol, and culture*. Norton.
7. Schwartz, T. (1992). Anthropology and psychology: an unrequited relationship. *New directions in psychological anthropology*, 3, 324.
8. Volkan, Vamik (2001). *Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity*. *Group Analysis* 34(1):79-97. DOI: 10.1177/05333160122077730

---

¹⁷ Як, наприклад, в 1. Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.

¹⁸ Деякі питання цієї проблеми описані в 28. Kostyuchenko, Y. V., Pushkar, V., Malysheva, O., & Yuschenko, M. (2020). On the Behavior-Based Risk Communication Models in Crisis Management and Social Risks Minimization. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 10(2), 27-45.

9. Sushchin, M. A. (2015). The Future of Cognitive Science and the Problem of Experience. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(6 S2), 74.
10. Barker, C. (2003). *Cultural studies: Theory and practice*. Sage
11. Kroeber, A. L., & Parsons, T. (1958). The concepts of culture and of social system. *American sociological review*, 23(5), 582-583.
12. Nadel, S. F. (2013). *The foundations of social anthropology*. Routledge.
13. Lewis, I. M. (2004). *Social and cultural anthropology in perspective*. Transaction Publishers.
14. Lizardo, O. (2011). Pierre Bourdieu as a post-cultural theorist. *Cultural Sociology*, 5(1), 25-44.
15. Benedict, R. (2005). *The chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*. Houghton Mifflin Harcourt.
16. Rezaee, A. (2016). On the Criticism of Ruth Benedict's The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture. *Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences*, 16(41), 255-274.
17. Kostyuchenko, Y. V., Pushkar, V., Malysheva, O., & Yuschenko, M. (2019). Big Data Analysis for Terroristic Behavior Identification and Study Using Social Networks: Illegal Armed Groups During the Conflict in Donbas Region (East Ukraine). In *Developments in Information Security and Cybernetic Wars* (pp. 197-235). IGI Global.
18. Kostyuchenko, Y., Yuschenko, M., & Artemenko, I. (2018). On Experience of Social Networks Exploration for Comparative Analysis of Narratives of Foreign Members of Armed Groups: IS and L/DPR in Syria and Ukraine in 2015-2016. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 8(2), 17-31.
19. Kostyuchenko, Y. V., Pushkar, V., Malysheva, O., & Yuschenko, M. (2020). On the Behavior-Based Risk Communication Models in Crisis Management and Social Risks Minimization. *International Journal of Cyber Warfare and Terrorism (IJCWT)*, 10(2), 27-45.

Victor Pushkar, Olga Malysheva, Yuriy V. Kostyuchenko
Social Transformation Group, Kyiv, Ukraine, pushkarua@gmail.com

Crisis anthropology and its tools. A Brief Manifesto

Abstract: *The article is devoted to a brief overview of the place and role of crisis anthropology in the contemporary system of social sciences, as well as the definition of its methods and tools.*

Keywords: crisis anthropology, global transformation, crisis and conflicts, quantitative methods, decision making